

ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'367.5=161.2

В. В. Орєхов

АКТУАЛЬНЕ ЧЛЕНУВАННЯ НЕПОВНИХ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ПРИСЛІВНОГО ТИПУ

Стаття є продовженням циклу публікацій автора, присвячених дослідженню актуального членування речення. У ній розглядається комунікативна будова неповних складнопідрядних речень прислівного типу, акцентується увага на ярусному характері актуального членування цих конструкцій.

Ключові слова: тема, рема, ярус, актуальне членування, складнопідрядне речення.

Питання комунікативної розчленованості деяких типів неповних речень досить є суперечливим. Погляди лінгвістів на цю проблему різняться від того, які засоби вираження тематичного компонента висловлення беруться до уваги.

Так, В. Матезіус зазначає, що у випадку виступання темою особи мовця або співбесідника вона може «позначатися у реченні особовими дієслівними формами, а саме, формами першої та другої особи» [5, с. 243]. Проти вираження теми менше, ніж словом, виступають О. Красіна, О. Крилова й деякі інші вчені.

Проблемним є також питання актуального членування неповних речень, оскільки воно (особливо в плані висвітлення ярусності членування) є маловивченим.

Усе це зумовлює **актуальність** нашої роботи, **метою** якої є розгляд комунікативно-синтаксичної організації різних структурних типів неповних складнопідрядних конструкцій прислівного типу.

Поставлена мета обумовлює розв'язання наступних **завдань**:

- 1) визначення статусу неповних речень;
- 2) виділення основних структурних різновидів неповних складнопідрядних речень прислівного типу;
- 3) дослідження характеру ярусної організації розглядуваних конструкцій.

Неповні речення можна охарактеризувати як конструкції з «лексично заміщеними синтаксичними позиціями» [1, с. 194]. Виділення різновидів неповних речень залежить від того, у якому значенні (широкому чи вузькому) розглядається це поняття.

При широкому підході у складі неповних речень виділяються власне неповні речення, до яких зараховують контекстуально неповні, ситуативно неповні, парцельовані (приєднувальні) і – іноді – обірвані речення, та еліптичні речення [2; 3; 6].

При вузькому підході увага акцентується переважно на контекстуальних ситуативних неповних реченнях [1; 4].

Застосовуючи вузький підхід щодо аналізу неповних складнопідрядних речень прислівного типу, ми, вслід за О. Красіною, виділяємо в їхньому складі речення з випущеною темою-підметом та репліки-відповіді. Прислівні складнопідрядні речення з випущеною темою-підметом являють собою цілком рематичні висловлення, тематичний компонент яких може бути «однозначно встановлений або з контексту, або за морфологічною формою дієслова-присудка двоскладної частини» [4].

Ступінь синтагматичної залежності цих речень значною мірою зумовлюється морфологічними ознаками випущеного підмета.

Так, наприклад, у випадку, якщо контекстуальна тема-підмет висловлення виражена іменем або займенником третьої особи, її позаконтекстне визначення є неможливим, що свідчить про значну синтагматичну залежність такої конструкції, наприклад:

[Почали тоді святі отці наполягати на хлопів, подвоювати панищину та данини, а ще більше дбати про наші грішні душі.] Вимагали, щоб ми не пропускали жодної відправи (З. Тулуб).

У разі, коли випущений підмет виражається займенником першої особи і відноситься до дієслова-присудка в теперішньому часі, він може бути встановлений за формою дієслова головної частини речення. Наприклад:

[Шкіру м'яли, як це видно з оповідання про Кожум'яку.] Знаємо різні назви ремісників, що користувалися шкірою... (Історія української культури).

[Характеристики випали не дуже яскраві, а за короткий час набрали взагалі несерйозного характеру, почались іронічні дотепи, натяки на різні гумористичні обставини...] Пам'ятаю, що якась іронічна та зовсім невідповідна характеристика була дана мені на підставі недавньої події мого життя (Українське слово, книга перша).

[Новий абзац.] Не знаю, хто з нас назвав ящірку душею каміння, живчиком, що вічно б'ється в важкій і нерухомій масі (М. Коцюбинський).

[Нова строфа.]

Знаю – в тілі актора-плебея

Тліє спокій сліпого раба (Є. Маланюк).

Хоча тематичний компонент таких речень відомий за формою дієслова, він не є безпосередньо вираженим, оскільки, як зазначає О. Красіна, «дієслівна форма лише вказує на тему, дозволяє її однозначно встановити. Будучи ж «встановленою», вона може кваліфікуватися також як контекстуальна» [4, с. 131].

За характером опорного слова прислівні складнопідрядні конструкції з випущеною темою-підметом, аналогічно до прислівних складнопідрядних речень з лексично вираженою темою, поділяються на чотири класи:

1) З'ясувально-об'єктні придієслівні складнопідрядні речення:

[- А мені ряба свиня снилася.] Передчував, що до начальства викличуть (В. Тарнавський).

[Я бачив, як сходить місяць, як море простелило йому під ноги золотий килим, а пальми, замахавши сотнями віял, вітали – «осанна!»] Почув одразу, як тепла хвиля повітря, зіткана з саява, з запаху моря і диких трав, тихо колихалась поміж маслин і біла в лице нам ароматним прибоєм (М. Коцюбинський).

[Новий абзац.] Гадаю, що Скрипник помилився, називаючи катеринославську групу правими (Т. Гунчак).

2) Порівняльно-об'єктні прикомпаративні складнопідрядні речення:

[- Але ж тебе він не продав?]

- Гірше зі мною вчинив, ніж би продав (Ю. Логвин).

[Над ним шелестіло копійками листя акації, і йому був приємний той шурхіт...] Був погідний, більше, ніж звичайно... (В. Шевчук).

3) Локативні придієслівні складнопідрядні речення:

[- Не морочте голови.] Ідіть, куди йшли (В. Тарнавський).

[- Але сама я її не карала б, - гріх...] Нехай іде, куди хоче (С. Скляренко).

[Світять озера їм, і небо заводське цвіте над ними багряно...] Походять, де

трав'янисті вибалочки стеляться по наддніпров'ю... (О. Гончар).

4) Атрибутивні приіменникові складнопідрядні речення:

[X. відчував, що ця вселенська важкість несправжності нищить і ломить найсвітліше, прищеплює божевілля.] Перечитував свій щойновикінчений нарис для популярного у вузьких колах альманаху, що виходив раз на чотири роки (С. Процюк).

[Декоتری зовсім не підводили долоню, як Зінченків батько.] Жив тоді в хаті хазяїна, що втік на Донбас (В. Барка).

[Нова строфа.]

Бачу за морями молоді дороги,

де припав до неба синьоокий степ (В. Сосюра).

Ярусність комунікативної будови прислівних складнопідрядних речень з випущеною темою-підметом розглянемо на прикладах:

[У Києві він / це більшої гіркоти скуштував, ніж в сарацинськiм полоні.] Проповідував / про смерть /, що / сунне / зі сходу / жовтою чумою-ордою (Ю. Логвин).

[- А ви все ще й досі – по-українському...] Пам'ятаю /, як ви / колись / у Варвари Миколаївни / декламували / Шевченка (Б. Антоненко-Давидович).

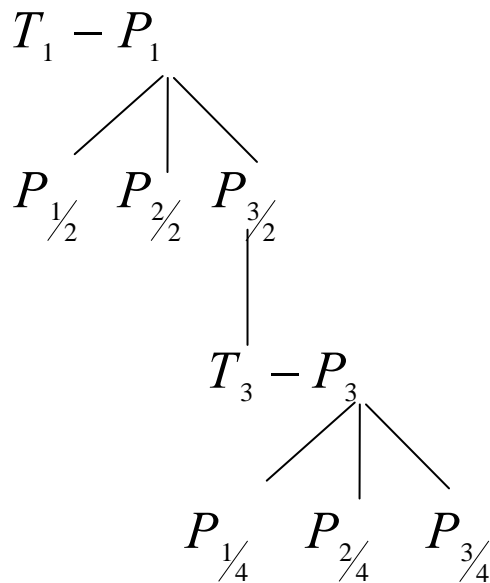
Виділення компонентів актуального членування в першому реченні відбувається із залученням попереднього контексту. Так, на першому ярусі вичленовується контекстуальна тема «у Києві він» і рема – власне склад висловлення.

На другому ярусі в межах висловлення виділяються три рематичні частини: «проповідував», «про смерть», «що сунне зі сходу жовтою чумою-ордою».

На третьому рівні актуального членування в третій ремі другого ярусу відбувається виділення теми «що» і реми «сунне зі сходу жовтою чумою-ордою».

На четвертому ярусі рема попереднього рівня розподіляється на рематичні елементи «сунне», «зі сходу», «жовтою чумою-ордою».

Схематично актуальне членування цього речення виглядає так:

На першому рівні актуального членування другого речення за формою дієслова головної частини виділяється тема «я» і рема – склад висловлення.

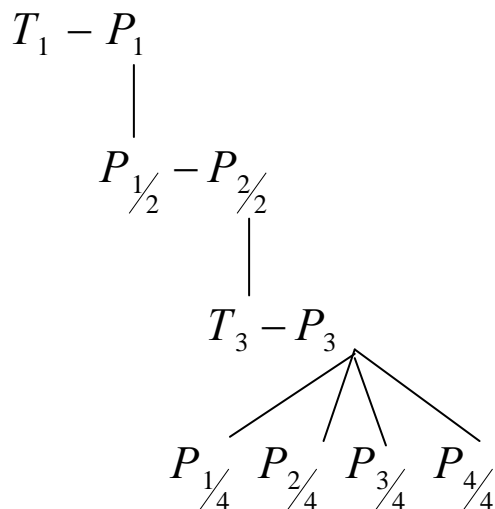
На другому ярусі висловлення поділяється на дві рематичні частини: «пам'ятаю» і «як ви колись у Варвари Миколаївни декламували Шевченка».

На третьому ярусі друга рематична частина другого ярусу членується на тему

«ви» і рему – решту підрядної частини речення.

На четвертому рівні актуального членування рема попереднього ярусу розподіляється на рематичні елементи: «колись», «у Варвари Миколаївни», «декламували», «Шевченка».

Схема актуального членування речення наступна:

Конструкції другого типу неповних речень – репліки-відповіді – є синтагматично залежнішими за речення з випущеною темою-підметом. Зміст, який вони передають, становить лише частковий аспект повідомлюваної інформації, цілісне сприйняття якої здійснюється на фоні вже відомої інформації.

Будучи носіями нового, репліки-відповіді «являють собою цілком рематичні висловлення, або, якщо спробувати відновити вихідне висловлення, спираючись на питання і відповідь, – рему «відновленого» висловлення» [Красина 1980, с. 126].

Наприклад:

[*-Звідки тобі відомо це?*]

- Від Крека, котрий не таївся, розповідаючи Чорному Вепрові (В. Малик).

Пор.: Мені це відомо (Т) / від Крека, котрий не таївся, розповідаючи Чорному Вепрові (Р).

[*- Чого то вчора до тебе батько твій приходив? – трохи згодом промовив Андрій.*

- Та звісно, чого! – засміявся Ілько.] – Умовляти, щоб я кинув гулять та за роботу взявся (Українське слово, книга перша).

Пор.: - Мій батько приходив (Т) / умовляти, щоб я кинув гулять та за роботу взявся (Р).

Переважає більшість реплік-відповідей репрезентована атрибутивними конструкціями. Наприклад:

[*Горбатий заліз на стільця і посунув до Андрія синього скла чарку. То про що ми з тобою говорити будемо? - ститав.*

- Хіба нема про що? - криво всміхнувся Андрій] - Хоча б про зілля, яке ви мені намішали (В. Шевчук).

[*- Про що говориш, Святославе?*]

Про василіка грецького Калокіра, якого ти бачила в мене на обіді (С. Скляренко).

Конструкції інших типів, наприклад, порівняльно-об'єктні прикомпаративні або з'ясувально-об'єктні, серед реплік-відповідей трапляються значно рідше. Наприклад:

[*- Ти, Соломіє, знайдеш розраду в інших дітях.*

- І ти їх любитимеш?

- Любитиму.
 - Не меньше, ніж Максима?]
 - Не меньше, ніж Максима (Є. Гуцало).
 - [- А чого ж він пособлять приходив?]
 - Щоб узнать, чи все в нього вийшло (В. Шевчук).
 - [- Що? Допікає перевантаження?] - Не більше/, ніж на тренуванні (О. Бердник).
- Актуальне членування реплік-відповідей розглянемо на наступному прикладі:
[- Чия он хата, що ротом до сонця? - залунав знагла його голос, дуже дзвінкий.
- Хата?..] Старого Ісаї /, що / торгував / медом... (К. Гриневичева).

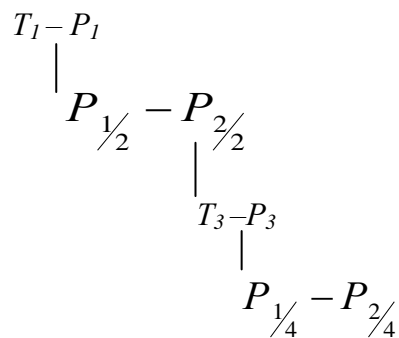
Перший рівень актуального членування цієї репліки-відповіді близький до першого ярусу актуального членування речень з випущеною темою-підметом, але в складі контекстуальної теми тут виступають одразу два випущених головних члени речення – «це хата».

На другому ярусі конструкція поділяється на дві рематичні частини: «старого Ісаї» і «що торгував медом».

На третьому ярусі в другій рематичній частині попереднього ярусу виділяються тема «що» і рема «торгував медом».

Четвертий рівень актуального членування передбачає виділення рематичних елементів у складі реми третього ярусу: «торгував» і «медом».

Схематично відтворити актуальне членування цієї репліки-відповіді можна так:

Як бачимо, характер актуального членування реплік-відповідей є близьким до актуального членування речень з випущеною темою-підметом, а головна відмінність між цими двома типами неповних речень полягає в ступені синтагматичної залежності, що обумовлюється передусім кількістю випущених головних членів речення.

Отже, всі типи неповних речень нами розглядаються як конструкції з контекстуальною темою. Схеми їхнього актуального членування є близькими до схем членування відповідного типу конструкцій з лексично вираженою темою.

Список використаної літератури

1. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка / Н. С. Валгина. – М.: Агар, 2000. – 416 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
4. Красина Е. А. Актуальное членение сложноподчиненных предложений с невыраженной темой в современном русском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Е. А. Красина. – М., 1980. – 189 с.

5. Матезиус В. О так называемом актуальном членении простого предложения / В. О. Матезиус // Пражский лингвистический кружок: сб. ст. – М.: Прогресс, 1967. – С. 239-245;

6. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : Астрель: АСТ, 2001. – 624 с.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2013

V. V. Orekhov

ACTUAL DISMEMBERMENT OF INCOMPLETE COMPLEX SENTENCES

The article is the sequential proceeding of the author's series of publications dedicated to the investigation of actual sentence dismemberment. The author makes an analysis of the communicative structure of the incomplete complex sentences focusing on the tier nature of actual dismemberment of these constructions.

Keywords: *theme, rheme, layer, actual dismemberment, complex sentence.*

УДК 811.134.2'81'42

В. І. Охріменко

МОДАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ЄДИНОЇ МОЖЛИВОСТІ (на матеріалі італійської мови)

У статті розглядаються дискурсивні характеристики модального значення єдиної можливості, окреслюється смислова структура засобів його вираження. Показано кореляцію між внутрішньою формою модальної одиниці та мовними засобами у мікротексті її функціонування у приядерній зоні, на ближній периферії та на периферії.

Ключові слова: *модальність, модальне значення, єдина можливість, смислова структура.*

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю комплексного дослідження категорії модальності у сучасній лінгвістиці, що носить поліпарадигмальний характер.

Метою статті є визначення особливостей модального значення єдиної можливості у взаємозв'язку зі смисловою структурою засобів його вираження.

Об'єкт дослідження становить мікротекст функціонування засобів вираження модального значення єдиної можливості.

Предметом дослідження є дискретизація смислового простору мікротексту функціонування засобів вираження модального значення єдиної можливості.

Наукова новизна дослідження полягає у першій спробі розкриття смислової структури модального засобу в аспекті встановлення взаємозалежності між його семантикою як згорнутою структурою та параметрами мікротексту його функціонування.

У нашій концепції ми визначаємо категорію модальності як чотирирівневе утворення: модальне когнітивно-семантичне поле (КСП) – модальне значення – модальна одиниця – сукупність її функціонально-семантичних варіантів (ФСВ). На відміну від концепції функціонально-семантичного поля (ФСП) О. В. Бондарка [1], ми постулюємо сполучення модальної одиниці з модальним полем не безпосередньо, а через модальне значення. *Модальне поле* є абстрактною сутністю, в основі якого